

Családszociológiai kutatások Magyarországon a 21. század elején

BEVEZETŐ

Takács Judit

PhD, tudományos tanácsadó
MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Szociológiai Intézet
takacs.judit@tk.mta.hu

Az itt következő tanulmányok közös jellemzője, hogy szerzőik az MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont (TK) Szociológiai Intézetében dolgoznak vagy dolgoztak, s a tanulmányokban bemutatott kutatások többsége is e kutatóhelyhez köthető. A néhány évvel ezelőtt még önállóan létezett Szociológiai Kutatóintézetben komoly családszociológiai kutatási tapasztalatok halmozódtak fel már az 1970-es évek végétől kezdve. Gondoljunk csak például H. Sas Juditnak a nőiesség- és férfiaságnormáknak a családi életmód alakulásában betöltött szerepével, Hanák Katalinnak a gyermekvédelemmel, Szalai Júliának a kisgyermekes családokkal kapcsolatos hazai szociálpolitikával és az óvodai el látással, Neményi Máriának a válással, a tizenévesek családképével, illetve később a cigány anyákkal és a 2000-es évek eleji családpolitikai változásokkal, vagy Losonczy Ágnesnek a gyermekvárással, szüléssel, születéssel foglalkozó kutatásaira, melyek későbbi viz-

gálatok számára is jó kiindulási alapokat jelentettek. (Ezt támasztja alá például, hogy az egykor Losonczy Ágnes kutatócsoportját alkotó kutatók egy része nemrég a húsz évvel korábbi panelvizsgálatban felkeresett családok életútjának utánkövetésére vállalkozott.)

A családszociológia tehát jól beágyazódott az intézet kutatási profiljába, és mind a tapasztaltabb, mind a fiatalabb kutatók közül jelenleg is többeket foglalkoztatnak a családi élet gyakorlataival – vagy éppen ezek hiányával – összefüggő kutatási kérdések, elméleti megfontolások és empirikus vizsgálatok. Az itt összegyűjtött írások ízelítőül szolgálhatnak a témaválasztási és értelmezési lehetőségek sokszínűségére, valamint megerősíthetik azt a mindennapokban amúgy is tapasztalható benyomásunkat, hogy a családi gyakorlatok ugyan nagy változásokon mentek keresztül az elmúlt évtizedek során, de az – egyes számban csupán elvont fogalomként értelmezhető – család egyik legfőbb erőssége ép-

pen a rugalmasság, mely révén biztosítható az egyik legfontosabb társadalmi alapintézményként való fennmaradása.

A *Gleccserre építve. A család intézményének esszencializálása* című első cikk szerzője Dupcsik Csaba, akinek figyelme különösen az elmúlt évtizedben fordult családszociológiai témakörök felé: a magyarországi viszonyokat átható familizmus problémakörét gyakran Tóth Olgával együtt boncolgatta. Ez az írása a családi viszonyok esszencializált megközelítéséből fakadó leegyszerűsítő tendenciákat veszi számba: a gleccser metaforával – lefestve a magyar családstruktúra lassú, ám feltartóztatlan változását – arra int, hogy önátverés helyett próbáljunk meg megbarátkozni, de legalább valamelyest alkalmazkodni a korábban jellemző merevebb családi viszonyok „felolvadásából” adódó átalakulással.

A válaszok és kapcsolatbomlások témakörére fókuszáló második írás szerzője Tóth Olga, az egyik legismertebb magyarországi családszociológus, aki azt hangsúlyozza, hogy több figyelmet kellene szentelni e kérdések vizsgálatának a mai magyar társadalomban. Ahhoz képest, hogy Magyarországon mennyi embert érintenek közvetlenül vagy közvetve a válási és kapcsolatbomlási tapasztalatok, e területekre egyelőre nincs még elég rálátásunk, és megfelelő mennyiségű empirikusan megalapozott tudással sem rendelkezünk.

A harmadik írás szerzője – és a negyedik írás egyik társszerzője –, Szalma Ivett jelenleg a svájci FORS kutatóintézet posztdoktori kutatója. Emellett oszlopos tagja az intézetünk aktív részvételével zajló *Családok és társadalmak: Változó családok és fenntartható társadalmak – szakpolitikai háttér és sokszínűség az életutak és a generációk mentén* (*Families and Societies – Changing Families and Sustainable Societies: Policy Contexts and Diversity over the*

Life Course and across Generations, URL1)” című nemzetközi kutatási együttműködésnek is, melyen belül néhány éve kezdett el a gyermektelenség és az asszisztált reprodukciós eljárások kérdéskörével behatóbban foglalkozni. Cikkében kvantitatív összehasonlító európai vizsgálati eredmények alapján átfogó képet ad az asszisztált reprodukciós eljárások – elsősorban magyarországi – elterjedtségéről és elfogadottságáról.

A negyedik írás, Szalma Ivett és Takács Judit munkája, amelyet szintén az előbb már említett, jelenleg legnagyobb szabású európai családszociológiai együttműködés részeként elvégzett kutatások ihlettek, a gyermektelenséggel kapcsolatos néhány igen elterjedt közvélekedést vesz számba, hogy bemutassa: ezek közül melyek támaszthatók alá empirikusan, és melyek mondanak ellent a tudományos kutatások eredményeinek. A tárgyalt „modern közhiedelmek” között megtalálhatók például a következők: „A gyermektelen emberek nem szeretik a gyerekeket”; „A gyermekvállalást halasztók előbb-utóbb bepótolják a gyermekvállalást, hiszen ma már negyvenévesen is könnyen anyává lehet válni”; és „Magyarországon mindenki akar gyermeket”.

Az ötödik, *Az örökbefogadási folyamat egy budapesti vizsgálat tükrében* című tanulmányban Neményi Mária és Takács Judit egy OTKA-kutatás keretében lezajlott kvalitatív vizsgálat eredményeit ismertette azt hangsúlyozzák, hogy a magyarországi örökbefogadási rendszert szociológiai szempontból vizsgáló kutatásuk úttörő jellegű, mivel korábban e témakört ilyen megközelítésben itthon még senki nem vizsgálta. A kutatás a belföldi örökbefogadások rendszeréről ad budapesti fókuszú áttekintést azt elemezve, hogy hogyan viszonyulnak az örökbeadást lebonyolító állami és civil szervezetek képviselői az

örökbefogadásra jelentkező különféle háttérű szülőkhöz, illetve az örökbefogadó egyének és családok hogyan viszonyulnak a számukra felkínált örökbe fogadható gyermekekhez.

A hatodik írás Biró Emese és Albert Fruzsina munkája, akik szintén egy OTKA-kutatás eredményeiről számolnak be, és arra a címben is feltett kérdésre keresik a választ, hogy hogyan befolyásolják a családi kapcsolatok a börtönből szabadultak társadalmi re-integrációját. A kvalitatív eredményeket ismertető tanulmányból megtudható, hogy a családi kapcsolatok a társas támogatás kiemelt forrásaiként jelennek meg a börtönből szabadultak legtöbbjére számára – kivéve azokat, akiket éppen családi kapcsolataik sajátos jellege vitt arra az útra, amely aztán végül a börtönbe vezette őket.

Családszociológiai gyűjteményünk záró darabja P. Tóth Tamás cikke, melyben HIV-vel élő magyarországi meleg férfiak családi kapcsolatait, illetve ezek elvesztését, valamint az e kapcsolatok hiányának pótlására tett kísérleteket mutatja be. A szerző egy 2007 és 2012 között intézetünk részvételével lezajlott nemzetközi HIV/AIDS-prevenációs kutatás részeként készült mélyinterjúkat elemzett, és ezek alapján készítette el HIV-pozitív én-elbeszélésekről szóló doktori disszertációját, melyet 2014-ben sikeresen meg is védett.

Kulcsszavak: *családszociológia, MTA TK Szociológiai Intézet, válás, gyermektelenség, örökbefogadás, családi kapcsolatok*

HIVATKOZÁS: <http://www.familiesandsocieties.eu/>

GLECCSERRE ÉPÍTVE – A CSALÁD INTÉZMÉNYÉNEK ESSZENCIALIZÁLÁSA

Dupcsik Csaba

PhD habil., MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Szociológiai Intézet,
Károli Gáspár Református Egyetem
dupcsik@t-online.hu

Első nekifutás: a biológiai esszencializálás

A *National Geographic* 2005-ben mutatta be a Luc Jacquet rendezte *La marche de l'empereur (Pingvinek vándorlása)* című filmjét. A természetfilmtől szokatlan siker – Oscar- (legjobb dokumentumfilm) és César-díj – érthető, hiszen a megjelenített „történet” lenyűgöző: összel az Antarktiszon hatalmas kolóniákban gyülekeznek az ötvenesnél idősebb császárpingvinek, párokat alkotnak és párosodnak. Mire a nőtények tojnak, addigra már két hónapja nem ettek, elveszítették testsúlyuk felét, átadják a tojást hím párjuknak, s elindulnak a tenger felé, élelmet gyűjteni. Ez nem egyszerű feladat, hisz a tengert addigra már akár száz kilométeres összefüggő jégpáncél választja el a kolóniától, de a hímek feladata sem egyszerű: a tojást folyamatosan a lábuk és a hasuk között kell tartani, nehogy megfagyjon a néha 40 fokban hidegben. Mire a nőtények – újabb mintegy két hónap elteltével – visszatérnek, a nem táplálkozó, tojással egyensúlyozó hímek is elveszítik testsúlyuk mintegy felét, s most ők tesznek hosszú vándorutat az egyetlen táplálékforrást jelentő tenger felé.

Nemcsak a siker volt szokatlan, hanem a *természetfilmet* követő *ideológiai* viták is: egyes publicisták és közírók a monogámia, a párhoz és az utódhoz való önfeláldozó hűség metaforáját látták a sarkvidéki madarak viselkedésében, míg mások – intellektuálisan érthető, de időnként túldimenzionált reagálással – arra mutattak rá, hogy egy bizonyos faj ösztönvezérelt viselkedését kár antropomorfizálni. Arról nem is beszélve, hogy ha ezt tesszük, akkor a film nem csak a monogámia mellett fejthet ki „propagandát”, ugyanis, mint erre egy interjújában maga a rendező is felhívta a figyelmet, a császárpingvinek „hűsége” csak egyetlen költési ciklusra érvényes, így, életkorukat is figyelembe véve egy-egy madárra akár 12–15 „házasság” és „válás” is juthat élete során. Tegyük hozzá: a magányos hím császárpingvin egyedül nagy valószínűséggel elpusztulna, de több száz – több ezer példány áll szorosan összefűzve, folyamatosan mozgásban, ciklikusan váltva azokat a madarakat, amelyek éppen a kolónia szélén topognak, azokkal, akik az elfogadható hőmérsékletű centrális pozíciókat foglalják el. A *Pingvinek vándorlása „üzenete”* tehát szólhatna akár a „társadalmi szolidaritásról” is.